

EWANGELIZACJA KULTURY I ŚRODKÓW SPOŁECZNEGO PRZEKAZU

NAUCZANIE KOŚCIOŁA O KULTURZE I MEDIACH — W kręgu pojęć podstawowych — Przymierze chrześcijaństwa i kultury — Kościół o środkach społecznego komunikowania

KULTURA POLSKA — ZAPIS PRZEMIAN — Kultura polska w latach 1939–1989 — Kultura polska po roku 1989 — Kultura chrześcijańska

W TROSCIE O DUCHA KULTURY. ZADANIA KOŚCIOŁA — Zadania podstawowe — Kulturotwórcze funkcje diecezji i parafii — Ochrona i konserwacja zabytków, muzea kościelne — Budownictwo sakralne, wystrój świątyń i muzyka kościelna — Turystyka i sport — Wobec świeckich środków społecznego przekazu — Wobec mediów katolickich

1. „Dialog Kościoła z ludźmi nauki i twórcami kultury jest nie tyle wymogiem chwili, ile raczej wyrazem swoistego przymierza na korzyść człowieka w imię prawdy, piękna i dobra, bez których życiu ludzkiemu zagraża pustka i bezsens”¹.

Drugi Sobór Watykański był soborem szerokiego i pełnego ufności otwarcia Kościoła na kulturę. Świadczy o tym najdobitniej „Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym” oraz „Dekret o środkach społecznego przekazywania myśli”. Papież Paweł VI poświęcił kulturze wiele miejsca w encyklice „Populorum progressio” i w adhortacji apostolskiej „Evangelii nuntiandi”. W 1964 roku powołał do istnienia Papieską Radę do spraw Środków Społecznego Przekazu. W 1971 roku Rada ta opublikowała instrukcję „Communio et progressio”, będącą praktycznym rozwinięciem soborowego „Dekretu o środkach społecznego przekazywania myśli”, a w 1992 roku ogłosiła kluczową dla katolickiej wizji mediów w naszych czasach instrukcję „Aetatis novae”.

2. Zagadnienia kultury i środków społecznego przekazu, obok problematyki małżeństwa, rodziny i kwestii społecznych, są tematem wiodącym w licznych przemówieniach i dokumentach Jana Pawła II. W 1982 roku Ojciec Święty utworzył Papieską Radę do spraw Kultury. Spotkania z ludźmi kultury są stałym punktem pielgrzymek papieskich.

Kościół i kultura potrzebują się wzajemnie i muszą współpracować dla dobra współczesnych i przyszłych pokoleń Polaków. W tej perspektywie ewangelizacja kultury i inkulturacja Ewangelii stają się jednym z podstawowych zadań Kościoła w Polsce.

Kościół i kultura
— przymierze
na rzecz
człowieka

Dialog Kościoła
z kulturą

NAUCZANIE KOŚCIOŁA O KULTURZE I MEDIACH

W kręgu pojęć podstawowych

Rozumienie
kultury

3. Kościół prowadzi ożywiony dialog z twórcami, naukowcami, artystami i dziennikarzami. Uznaje, że odgrywają oni istotną rolę w tworzeniu kultury, że spoczywa na nich szczególna odpowiedzialność za jej obecny kształt i przyszłość. Jednakże w jego rozumieniu kultura nie może być sprowadzana do samej tylko działalności artystycznej, naukowej czy dziennikarskiej. Jan Paweł II często zwraca uwagę, że kultura jest czymś znacznie szerszym — stanowi ona sposób bytowania, życia, właściwy tylko człowiekowi; to wszystko, przez co człowiek bardziej „jest”, przez co staje się bardziej sobą². Człowiek bytuje zawsze w pewnej kulturze i na sposób tej kultury. Dlatego stwarza ona właściwą tylko osobom ludzkim więź tradycji i dialogu³. Trzeba więc myśleć i mówić o niej przede wszystkim w istotowym „związku z samym człowiekiem, a dopiero wtórnie i pośrednio w związku z całym światem jego wytworów”⁴. Dlatego Sobór Watykański II mianem kultury określił „wszystko, czym człowiek doskonali i rozwija wielorakie uzdolnienia swego ducha i ciała; stara się drogą poznania i pracy poddać sam świat pod swoją władzę; czyni bardziej ludzkim życie społeczne zarówno w rodzinie, jak i w całej społeczności państwowej przez postęp obyczajów i instytucji; wreszcie w dziełach swoich w ciągu wieków wyraża, przekazuje i zachowuje wielkie doświadczenia duchowe i dążenia na to, aby służyły one postępowi wielu, a nawet całej ludzkości”⁵.

Harmonijny
rozwoj kultury

4. Rozróżnia się pomiędzy kulturą materialną (środki odżywiania i komunikacji, narzędzia produkcji, budownictwo, infrastruktura, urządzenia techniczne służące życiu osobistemu, rodzinnemu itp.), moralną (wartości, wzory zachowań i normy regulujące wzajemne stosunki pomiędzy grupami i jednostkami) i symboliczną (idee, wyobrażenia o przeszłości, wizje przyszłości). Kościół zmierza i wychowuje do ich harmonijnego rozwoju w życiu każdego człowieka i społeczeństwa.

Transcendentny
wymiar kultury

5. Człowiek jest jednocześnie „dzieckiem i ojcem kultury”: żyje w pewnym środowisku społeczno-kulturowym, zależy od niego, a zrazem oddziałuje na nie. Oddziaływanie to sprawia, że we wszystkie przejawy życia wnosi on „coś, co odróżnia go od reszty stworzenia: nieustanne otwarcie na tajemnicę i nieugaszone pragnienie wiedzy. W konsekwencji każda kultura kryje w sobie i wyraża dążenie do jakiejś pełni. Można zatem powiedzieć, że w samej kulturze zawarta jest możliwość przyjęcia Bożego Objawienia”⁶.

Religia
— kultura
— wolność

6. „Kultury czerpią pokarm z przekazywania wartości, ich żywotność zaś i przetrwanie zależy od ich zdolności otwarcia na przyjęcie nowych elementów”⁷. Tę dynamikę rozwoju można wyjaśnić tylko wspomnianą otwartością człowieka na tajemnicę Boga. „Kultury poszczególnych narodów są w istocie rzeczy różnymi odpowiedziami na pytanie o sens osobistej egzystencji: gdy to pytanie zostanie uchylone, kultura i życie moralne Narodów ulegają rozkładowi”⁸. Dlatego religie odgrywają zasadniczą rolę w rozwoju kultur. Ich znaczenie polega głównie na ukazywaniu i przekazaniu wartości transcendentnych, dzięki którym jednostki i społeczeństwa nie poddają się przymusowi zewnętrznemu lub instynktom, lecz kształtują swe życie w klimacie prawdy, wolności i odpowiedzialności.

7. Tradycja łączy obecne pokolenia z kulturą minionych pokoleń oraz jest formą dalszego przekazu kultury. Przywiązanie do tradycji oznacza uznanie wartości dziedzictwa kulturowego dla życia jednostki i społeczeństwa, a nie nostalgię za przeszłością. Zakorzenie w tradycji pozwala bowiem obecnym pokoleniom odnajdować sens, którego właścicielem ani twórcą nie jest nikt z ludzi, sformułować myśl oryginalną wobec przeszłości, ukazać wzorce godne naśladowania w wychowaniu i odkrywać nowe obszary piękna.

Tradycja

8. Kościół podkreśla, że „pierwszym i podstawowym faktem kulturalnym jest sam człowiek duchowo dojrzały — czyli człowiek w pełni wychowany, zdolny wychowywać sam siebie i drugih. Nie ulega też wątpliwości, że pierwszym i podstawowym wymiarem kultury jest zdrowa moralność: kultura moralna. [...] Pierwszym i zasadniczym zadaniem kultury w ogóle i każdej zarazem kultury jest wychowanie. W wychowaniu bowiem chodzi właśnie o to, ażeby człowiek stawał się bardziej człowiekiem — o to, ażeby bardziej «był», a nie tylko więcej «miał» — aby więc poprzez wszystko, co «ma», co «posiada», umiał bardziej i pełniej być człowiekiem — to znaczy ażeby również umiał bardziej «być» nie tylko «z drugimi», ale także i «dla drugih»”⁹.

Kultura moralna

9. Kultura zapewnia narodowi tożsamość i stanowi najlepszą obronę jego egzystencji w momentach zagrożenia. Istnieje podstawowa suwerenność społeczeństwa, która wyraża się właśnie w kulturze. Jan Paweł II, przemawiając do młodzieży na Wzgórzu Lecha w Gnieźnie, stwierdził: „Kultura jest przede wszystkim dobrem wspólnym narodu. To dobro stanowi o nas przez cały ciąg dziejów. Stanowi bardziej niż siła materialna. Bardziej nawet niż granice polityczne. Wiadomo, że naród polski przeszedł przez ciężką próbę utraty niepodległości, która trwała z górą sto lat, a mimo to pośród tej próby pozostał sobą. Pozostał duchowo niepodległy, ponieważ miał swoją kulturę. Skoro kultura stoi na straży niepodległości, nie pozwala jej utracić, lub pozwala ją odzyskać, przeto troska o kulturę musi być najważniejszym zadaniem wszystkich członków społeczeństwa. Także Kościoła. Musi tak być, skoro człowiek jest «drogą Kościoła», skoro jego rozwój duchowy jest przedmiotem szczególnej troski Kościoła, gdyż odpowiada on szczególnie za ład moralny człowieka i społeczeństwa”¹⁰.

Kultura i naród

10. Kultura, wynikając z natury człowieka, „potrzebuje nieustannie dla swego rozwoju należytej wolności oraz prawowitej możności samodzielnego działania wedle własnych zasad”¹¹. Przysługuje jej „nietykalność” i „prawowita autonomia”. Dlatego Kościół w pełni uznaje pluralizm kultur, prawa kultur partykularnych i prawa mniejszości narodowych do rozwijania własnych kultur.

Prawowita
autonomia
kultury

Każdemu człowiekowi przysługuje „prawo do kultury”¹², gwarantujące dostęp do dóbr kultury: wychowania, nauki, książki i informacji, sztuki i rozrywki¹³.

11. Kościół, odwołując się do swojej funkcji krytycznej, ukazuje zagrożenia współczesnej kultury. Społeczeństwa współczesne stoją „wobec swoistego kryzysu człowieka, polegającego na rosnącym braku zaufania do własnego człowieczeństwa, do samego sensu bycia człowiekiem, do płynącej z tego afirmacji i radości, która jest twórcza. Cywilizacja współczesna stara się narzucić człowiekowi szereg pozornych imperatywów, które jej rzecznicy uzasadniają prawem rozwoju i postępu. Tak na przykład na miejsce poszanowania życia — «imperatyw» pozbywania się i niszczenia życia; na miejsce miłości przejawiającej się w odpowiedzialnej wspólnotności osób

Zagrożenia
kultury
współczesnej

— sumę użycia seksualnego zwolnionego od wszelkiej odpowiedzialności; na miejsce prymatu prawdy w działaniu — «prymat» sensacji, koniunktury i doraźnego sukcesu»¹⁴.

Jednym z najważniejszych zagrożeń jest zanikanie „człowieka uniwersalnego”¹⁵, a więc wszechstronnie wykształconego. Wprawdzie upowszechnienie kultury przez media ułatwia kontakt z nią, ale jednocześnie sphyca kulturę masową. Sprowadzanie wielkich osiągnięć ducha ludzkiego do prostych formuł powoduje lenistwo duchowe, bierność i lekceważenie osiąganych bez żadnego wysiłku osobistego kontaktów z arcydziełami kultury symbolicznej. Kultura „globalna” — jedna i jednakowa na całym świecie, sprzyja porozumieniu między ludźmi i narodami, niszczy jednak cenne odrębności małych grup wzbogacających kulturę powszechną. Dynamizm kultury współczesnej zagraża niejednokrotnie tradycji. Z niezwykłym rozwojem nauk technicznych łączy się lekceważenie wartości humanistycznych i religijnych oraz zanik zmysłu kontemplacji i podziwu¹⁶.

Zagubienie
podstawowych
pytań

12. Wiele osób poddaje się materializmowi praktycznemu. Prawa popytu i podaży oraz użyteczności stają się dla nich zasadami ostatecznymi i najwyższymi kryteriami moralności. Delikatny proces formacji osobowości zastępuje się często przekazem informacji, w którym zanika wszelkie odniesienie do świata wartości. Wciąż daje o sobie znać mentalność pozytywistyczna, opierająca się na złudzeniu, że „dzięki zdobyciom nauki i techniki człowiek może niczym demiurg zapewnić sobie całkowitą kontrolę nad swoim losem”¹⁷. Zamiast kierować wysiłek rozumu na kontemplację prawdy oraz poszukiwanie celu i sensu życia, wykorzystuje się go jako „rozum instrumentalny”, który pozwala osiągać doraźne cele, czerpać korzyści i sprawować władzę¹⁸.

Postmodernizm
i nihilizm

13. Niektóre współczesne nurty myślowe odwołują się do ideologii postmodernizmu. Głosi się w nich, że nie istnieje możliwość dotarcia do obiektywnej prawdy i niepodważalnych wartości, a człowiek powinien nauczyć się żyć w sytuacji całkowitego braku sensu, pod znakiem tymczasowości i przemijalności. Podważa się zarówno religijne ujęcia prawdy, sensu czy sumienia, jak i zdobycze oświecenia, traktując je jako przejawy imperializmu rozumu i techniki. Usuwa się z kultury wartości absolutne, a jednocześnie wolność i tolerancję stawia jako wartości, które wszyscy powinni uznawać, a więc w pewnym sensie absolutne¹⁹.

W bezpośrednim związku z postmodernizmem pozostaje nihilizm, wyrażający się m.in. w fatalistycznej apatii i niewierze w możliwość osiągnięcia sensu życia i budowy piękniejszego świata. Jest on zasadniczym źródłem rozpowszechnionego dziś „poglądu, że nie należy podejmować żadnych trwałych zobowiązań, ponieważ wszystko jest ulotne i tymczasowe”²⁰.

W dokumentach Kościoła dramat naszej epoki opisuje się często jako opozycję pomiędzy kulturą śmierci a kulturą życia i miłości. „Kultura śmierci” może być wynikiem pozytywizmu, liberalizmu ideologicznego, życiowego zagubienia i rozpaczki, ironii i cynizmu, a także satanizmu — krańcowej fascynacji złem²¹.

Przymierze chrześcijaństwa i kultury

Jezus i kultura

14. Znaczenie kulturotwórcze ma przede wszystkim dzieło zbawcze Jezusa Chrystusa. „W obliczu skarbów zbawienia, dokonanego przez Niego, upadają bariery dzie-

łącze różne kultury. Obietnica złożona przez Boga w Chrystusie zyskuje teraz wymiar uniwersalny: nie jest już zamknięta w granicach jednego narodu, jego języka i obyczajów, ale zostaje udzielona wszystkim jako dziedzictwo, z którego każdy może swobodnie czerpać. Wszyscy ludzie, wywodzący się z różnych krajów i tradycji, zostają powołani w Chrystusie do udziału w jedności rodziny dzieci Bożych²². Z tego spotkania wiary chrześcijańskiej z różnymi kulturami zrodziła się nowa rzeczywistość, która po dzień dzisiejszy przemienia dzieje świata²³.

15. Kościół nie ustaje w dziele ewangelizacji kultury. W kolejnych pokoleniach wciąż na nowo dokonuje się „wydarzenie Pięćdziesiątnicy”, którego świadkami byli pielgrzymi przebywający po Zmartwychwstaniu w Jerozolimie i słyszący w swoich językach „wielkie dzieła Boże” (Dz 2, 7–11). Ewangelizacja kultur — wielkie zmaganie o duszę świata, oczyszczanie i prowadzenie do Pełni ziaren dobra i prawdy rozsianych we wszystkich cywilizacjach, jest jednocześnie wcielaniem Ewangelii w kulturę, wielkim procesem inkulturacji. „Tak było od początku [...] i tak musi być nadal, bo ślad, jaki w kulturze zostawia Ewangelia, jest znakiem jej nieprzemijającej żywotności i siły zdolnej dotykać serca i umysły coraz to nowych pokoleń”²⁴.

Ewangelizacja kultury nie jest zatem jakąś tylko propozycją, sugestią czy radą, lecz nakazem wynikającym z istoty Ewangelii. Nie zrealizuje się go bez ewangelicznego radykalizmu, tak charakterystycznego dla pierwotnego Kościoła. Radykalizm jest niewątpliwie jednym z podstawowych warunków skuteczności ewangelizacji kultury.

16. Ewangelizowanie kultury najbardziej skutecznie dokonuje się poprzez działalność apostołską świeckich. Dlatego Kościół zachęca ich, „by z odwagą i twórczą inteligencją byli obecni w uprzywilejowanych miejscach kultury, jakimi są szkoły i uniwersytety, ośrodki badań naukowych i technicznych, środowiska twórczości artystycznej i humanistycznej refleksji. Celem tej obecności jest nie tylko uznanie i ewentualne oczyszczenie krytycznie ocenianych elementów istniejącej kultury, ale także ich podniesienie poprzez oryginalne bogactwo Ewangelii i wiary chrześcijańskiej”²⁵.

17. Bóg, objawiając się, „przemawiał stosownie do stanu kultur właściwego różnym epokom”²⁶. Podobnie postępował i pragnie postępować Kościół. Nie utożsamia się on z żadną kulturą, nie wiąże się z jakimś jednym jej typem czy stylem, ale nawiązuje łączność z różnymi formami i w ten sposób wzbogaca swoje uniwersalne posłannictwo. Można jednak mówić o kulturze chrześcijańskiej. Określenie to wskazuje na twórczy wpływ wiary chrześcijańskiej na uformowanie danej kultury. Chrystus i Jego Ewangelia są natchnieniem dla kompozytorów, pisarzy czy architektów i malarzy.

Chrześcijanie tworzą kulturę chrześcijańską, wcielając Ewangelię w rozmaite dziedziny życia. Jan Paweł II stwierdził nawet, że „wiara, która nie staje się kulturą, jest wiarą nie w pełni przyjętą, nie w całości przemyślaną, nie przeżyta wiernie”²⁷. Beatyfikując Fra Angelico, Ojciec Święty tak scharakteryzował jego życie: „Urzeczywistnił on [...] organiczny i podstawowy związek pomiędzy chrześcijaństwem a kulturą, pomiędzy człowiekiem i Ewangelią. W nim wiara stała się kulturą, a kultura przeżywaną wiarą. Łączył piękno dzieł z pięknem duszy”²⁸. W kulturze chrześcijańskiej przenikają się: wielka odpowiedzialność za wychowanie człowieka, solidarność w dźwigniu krzyża ludzkiego losu oraz wrażliwość na piękno, dobro i prawdę.

Ewangelizacja
kultury

Udział świeckich
w ewangelizacji
kultury

Kultura
chrześcijańska

Kościół o środkach społecznego komunikowania

Epoka mediów
i informacji

18. Społeczeństwo współczesne stopniowo przekształca się w „społeczeństwo epoki informacji”, pokolenia obecne — w „pokolenia mass mediów”, a kultura — w „kulturę środków społecznego przekazu”. W niezwykle szybkim tempie rozwijają się i zmieniają techniki przekazu informacji: łączność satelitarna, telewizja kablowa i cyfrowa, włókna optyczne, kasety magnetowidowe i płyty kompaktowe, sporządzanie obrazów za pomocą komputera oraz wiele innych technik komputerowych i cyfrowych.

Przemiany te są czymś więcej niż przewrotem o charakterze technicznym. Wiedza o życiu i sposób myślenia o nim są w znacznym stopniu określane przez środki przekazu, a doświadczenie stało się w dużej mierze doświadczeniem zdobytym za pośrednictwem środków przekazu. Wpływają one nie tylko na to, jak ludzie myślą, ale także o czym myślą. „Dla wielu rzeczywistością jest to, co środki przekazu uznają za rzeczywiste; wszystko, czemu nie poświęcają uwagi, wydaje się pozbawione znaczenia. W ten sposób jednostki i grupy, o których nie mówi się w środkach przekazu, mogą być de facto zmuszone do milczenia; nawet głos Ewangelii może zostać w ten sposób przytłumiony, chociaż nie całkiem zagłuszony”²⁹.

Podstawowy
cel mediów

19. Kościół ubogaca refleksję nad rzeczywistością komunikowania ukazując jej cele, wewnętrzne struktury, sposoby, formy i rodzaje działania w świetle Objawienia Bożego i świadectwa prawdzie, dla którego przyszedł na świat Chrystus (por. J 18, 37).

Podstawowym celem działania mediów jest służba ludziom przez ukazywanie „blasku prawdy” (*veritatis splendor*), dobra i piękna. Ukazywanie „blasku prawdy” polega na obiektywnym i rzetelnym przekazywaniu informacji, unikaniu manipulacji i przyjmowaniu nieprzekupnej postawy wobec prawdy. Człowiek winien być informowany w sposób szeroki, dokładny i wierny, aby rozumiał przemiany zachodzące w dzisiejszym świecie i był przygotowany do podejmowania wyborów z nimi związanych. Dobra informacja pomaga mu wypełnić aktywną i odpowiedzialną rolę odpowiednio do swego miejsca w społeczeństwie i włączyć się w życie ekonomiczne i polityczne, społeczne, kulturalne i religijne³⁰.

Służba prawdzie jest zatem służbą całemu człowiekowi, co wyraża się w rozwoju jego potrzeb kulturalnych i religijnych, zarówno w zakresie indywidualnym, jak i społecznym. „Prawda bowiem związana jest nierozdzielnie z dobrem i pięknem. Tam więc, gdzie przekazywana jest prawda, objawia się również potęga dobra i blask piękna, a człowiek, który ich doświadcza, nabywa szlachetności i kultury. Jest to szczególnie misja, wnosząca wielki wkład w dobro i postęp społeczeństwa”³¹.

Zadania wobec
życia narodu

20. „Środki przekazu — mówił Jan Paweł II w 1991 roku w Olsztynie — winny podejmować obronę wolności, ale także poszanowanie godności osoby, winny popierać autentyczną kulturę. Kultura jest wspólnym dobrem narodu, wyraża jego godność i wielkość [...]. Społeczeństwo ma być informowane w sposób uczciwy, zgodny z prawdą i godnością narodu. Prasa, film, radio, telewizja, teatr winny formować społeczeństwo, tworzyć i pielęgnować kulturę, która przyczyni się do jego postępu, a nie do osłabienia czy zniszczenia. Winny być przepojone Ewangelią, zbawczym słowem Chrystusa”³².

Charakter
międzynarodowy

21. Media przekraczają dzisiaj granice państw i obejmują swą „siecią” całą kulę ziemską. Proces ten przyczynia się do wzrostu międzyludzkiego braterstwa, wspoma-

ga okazywanie solidarności cierpiącym wskutek rozmaitych nieszczęść i kataklizmów, ułatwia dzielenie się dobrami kultury. Działa on jednak również na szkodę niektórych narodów i ich kultur. Narodom biedniejszym i kulturom dysponującym w mniejszym stopniu zdobyczami technicznymi narzuca się — często ze szkodą dla istniejących form sztuki i środków przekazu oraz dla uosabianych przez nie wartości — model kultury monogenicznej, banalnej, odwołującej się do instynktów i zasady przyjemności.

„Kościół, uznając, że «uprzywilejowaną drogą prowadzącą do tworzenia i przekazywania kultury są środki społecznego przekazu»³³, uważa za swój obowiązek «popierać autentyczną kulturę poszczególnych narodów, zdecydowanie i z odwagą przeciwstawiając się wszelkim formom monopolizacji i manipulowania»³⁴. Podkreśla jednak, że „rozwiązania problemów wynikłych z nie uregulowanej prawnie komercjalizacji i prywatyzacji nie należy szukać w państwowej kontroli środków przekazu, lecz w uporządkowaniu tej dziedziny zgodnie z zasadą służby społeczeństwu oraz większej odpowiedzialności publicznej»³⁵.

22. Od początku swego istnienia media publiczne stały się narzędziem informacji o życiu polityczno-społecznym, przekazu idei i kształtowania kultury politycznej. Szybko doszło jednak do ideologicznej i politycznej manipulacji. Celowały w tym zwłaszcza systemy totalitarne. Ale także w systemach demokratycznych określa się często „strefy wpływu” rozmaitych grup politycznych ze szkodą dla prawdy.

Najpoważniejszym zarzutem kierowanym przeciwko mediom jest zarzut manipulowania, czyli wykorzystywania człowieka — wbrew jego interesom i woli — do cudzych, nieetycznych interesów. Manipulacja odbiera podmiotowość człowiekowi i uczy go pojmowania życia jako swoistej manipulacji. Można mówić nawet o „dyktaturze mediów”, gdy w sposób zamierzony, niekiedy natarczywie narzucają pewne mody i opinie, przy czym trudno jest poddać krytycznej analizie przesłanki, na których się opierają.

Powszechnym zjawiskiem jest komercjalizacja mediów. Dzienniki, magazyny, rozgłośnie i stacje telewizyjne stały się dzisiaj atrakcyjnym towarem, płaszczyzną inwestycji i dziedziną ostrej konkurencji. Wprawdzie przyczynia się to do zapewnienia utrzymania tysięcy ludzi, pozwala na podnoszenie poziomu techniki, stwarza możliwość rozpoznawania autentycznych potrzeb i odpowiadania na nie przez reklamę, to zauważa się jednak i niepokojące zjawiska: sprzedaż reklamy i programów wpływa na ich poziom, określa stosunek do odbiorcy, dyktuje hierarchię wartości. Sukces środka przekazu, programu czy reklamy jest mierzony często poprzez kryterium zysku, nie zaś służby. Popularność góruje nad jakością, która zostaje świadomie obniżona do poziomu najniższego wspólnego mianownika. Specjaliści od reklamy, powodowani chęcią zysku rozbudzają sztuczne potrzeby i tworzą złe wzorce konsumpcyjne. W ten sposób propagują i utrwalają konsumpcjonizm. Nadto menadżerowie główną zasadą programową czynią często samą tylko poczytność lub oglądalność — „dobre jest to, co się dobrze sprzedaje!”³⁶.

23. Kościół podkreśla pozytywne funkcje telewizji, głównie w zakresie informacji, edukacji i rozrywki. Zwraca jednak uwagę, że może ona szkodzić, zwłaszcza życiu rodzinnemu, przez propagowanie fałszywych wartości, wzorców postępowania i wizji życia, rozpowszechnianie pornografii i obrazów brutalnej przemocy, wpajanie sceptycyzmu religijnego i relatywizmu moralnego, przedstawianie bieżących wy-

Polityka,
ekonomia
i media

Wpływ telewizji

darzeń i problemów w sposób celowo wypaczony, agresywną reklamę, odwołującą się do najniższych instynktów. Nawet wówczas, gdy programy telewizyjne nie budzą zastrzeżeń moralnych, nieuporządkowane korzystanie z telewizji może powodować zamykanie się członków rodziny w ich osobnych światach, rozrywając więzi międzyosobowe i prowadząc do wzajemnego wyobcowania się³⁷.

Funkcja
rozrywki

24. Liczne dzieła sztuki, zwłaszcza muzyczne, literackie i teatralne, zostały stworzone dla rozrywki szerokiego kręgu odbiorców. Różnorodne programy rozrywkowe i transmisje sportowe przynoszą wielu ludziom odprężenie. Kościół zwraca jednak uwagę na to, aby odbiorcy umieli zachować umiar w oglądaniu tego rodzaju programów. Można bowiem tak dalece ulec zewnętrznemu urokowi programów lub przesadnej ciekawości, że traci się kontakt z rzeczywistością, zaniedbuje życie duchowe, relacje z innymi i stępią się wrażliwość na potrzeby ich serca, a także marnuje się bezużytecznie czas³⁸.

Media
a przemoc

25. Media w znacznym stopniu przyczyniają się do odkrycia i zdemaskowania przemocy oraz okrucieństwa. Niektórzy dziennikarze przypłacili życiem służbę na rzecz świata bez agresji, dyktatur i totalitaryzmu. Media także w tej dziedzinie mogą pełnić funkcję wychowawczą — zło można tak przedstawić, aby odbiorcy odrzucili je w swoim życiu. Niestety najczęściej zwracając się ponad potrzebę ku wydarzeniom krwawym i opisując je w sposób przerysowany, tworzą fałszywą wizję życia ludzkiego i jego uwarunkowań. Niekiedy wywołują nawet nawyk myślowy, który skłania do traktowania siły i przemocy jako normalnych dróg rozwiązania konfliktów³⁹.

Katolicy
w mediach

26. Katolicy odpowiedzialni za funkcjonowanie środków przekazu, gdy dobrze wykonują swój zawód, realizują posłannictwo prorockie, do którego wezwany jest każdy uczeń Chrystusa. Polega ono nie tylko na tym, że dają świadectwo jako twórcy i współpracownicy zatrudnieni w świeckich mediach, lecz także na obowiązku przedstawiania myśli katolickiej w tych wszystkich kwestiach, które nurtują społeczeństwo. Winni też wspomagać innych twórców i dziennikarzy w przedstawianiu religijnego aspektu rzeczywistości we właściwym świetle oraz zabiegać o to, aby w mediach nie pomijano wydarzeń religijnych⁴⁰. Mają w związku z tym prawo otrzymywać od Kościoła pomoc duchową odpowiadającą wadze i trudności ich zawodu⁴¹.

Media
katolickie

27. Kościół widzi w środkach społecznej komunikacji przede wszystkim olbrzymi potencjał ewangelizacyjny i szuka sposobów ich wykorzystania w działalności apostoelskiej przez wydawanie własnych czasopism, powoływanie rozgłośni i stacji telewizyjnych, przez programy religijne, transmisje uroczystości i rozpowszechnianie odpowiednich kaset, przez tworzenie stron WWW w Internecie oraz organizowanie konkursów i przyznawanie nagród za dzieła promujące wartości chrześcijańskie. Ewangelizacja przez media oraz formacja dziennikarzy i innych specjalistów uznawana jest za jedno z podstawowych zadań Kościoła.

Odbiorca

28. Media mogą ubogacać człowieka, mogą też pozbawiać go godności. Chrześcijanie winni pamiętać o zachowaniu wolności i odpowiedzialności w korzystaniu z mediów. Nie mogą stawać się ich niewolnikami. Niezmiernie ważny jest zdrowy krytycyzm w stosunku do propozycji mediów, świadome wybieranie spośród nich tego, co wartościowe i służące dobru. „Ciągłe oglądanie lub słuchanie programów lekkich i banalnych sprawia, że niełatwo przychodzi zachować poczucie smaku artystycznego i poprawny zmysł krytyczny, właściwy wyższej kulturze”⁴².

29. Syntezę nauki współczesnego Kościoła o mediach przedstawił Jan Paweł II w przemówieniu „W imię przyszłości kultury”, wygłoszonym w siedzibie UNESCO w 1980 roku: „Skoro środki te są «społecznymi» środkami przekazu, nie mogą pozostawać tylko środkami dominacji nad innymi czy to ze strony czynników sprawujących władzę polityczną, czy też ze strony potentatów finansowych, dyktujących ich program i profil. Muszą stawać się środkiem — i jakże ważnym środkiem — ekspresji tego społeczeństwa, które z nich korzysta i ostatecznie je utrzymuje. Muszą liczyć się z prawdziwymi potrzebami tego społeczeństwa. Muszą liczyć się z kulturą narodu i jego historią. Muszą respektować odpowiedzialność wychowawczą rodziny. Muszą liczyć się z dobrem człowieka, z jego godnością. Nie mogą być podporządkowane kryteriom interesu, sensacji i doraźnego sukcesu — ale, licząc się z wymogami etyki, muszą służyć budowaniu życia «bardziej ludzkiego»”⁴³.

Synteza

KULTURA POLSKA — ZAPIS PRZEMIAN

Kultura polska w latach 1939–1989

30. W czasie II wojny światowej kultura polska poniosła ogromne straty. Obydwaj okupanci wymordowali znaczną część inteligencji twórczej, zniszczyli liczne świątynie, biblioteki i muzea oraz zagrabili wiele dóbr kultury. Nauka i kultura polska zeszły do podziemia.

Kultura polska
w latach
okupacji

31. Po wojnie najboleśniejsze zmiany przyniosło znalezienie się Polski w strefie bezpośrednich wpływów ateistycznego komunizmu. Kultura została podporządkowana celom totalitarnego państwa. Przez 45 lat była odcinana od swoich chrześcijańskich i zachodnioeuropejskich korzeni. Wzywianie do walki klasowej i nienawiści, a także tworzenie systemu nieustannych podejrzeń działały na rzecz wytworzenia lęków, ksenofobii i niszczyły kulturę współżycia. Niczym nie skrepowana cenzura zajmowała się fałszowaniem historii i prawdy o życiu społecznym. Kulturze polskiej narzucono naiwny optymizm wobec postępu, oraz racjonalizm, który sprowadzał poznanie do empirii i religię lekceważył jako wartość „niepraktyczną” czy wręcz szkodliwą dla człowieka.

Sowietyzacja
kultury

Forsowna industrializacja spowodowała oderwanie się dużych grup ludności od podłoża kulturowego, przy czym wątpliwy nieraz «awans kulturalny» wywoływał często chęć odcięcia się od dawnych wzorów zachowań.

32. Władze komunistyczne odebrały Kościołowi możliwość prowadzenia własnego szkolnictwa, zamknęły większość wydawnictw kościelnych i zlikwidowały niemal wszystkie tytuły prasowe, a inne poddawały surowej cenzurze. Środowiska inteligencji katolickiej podlegały stałej inwigilacji. Mimo to, Kościół stał się — dzięki poświęceniu wielu duchownych i świeckich — oazą wolności kultury.

Obrona
tożsamości
kultury

Kościół w Polsce, broniąc tożsamości narodowej, kładł nacisk na historię, pamięć, obronę kultury. Dzięki temu przetrwał katolicki obyczaj, modele i wzorce zachowań. Mimo ogromnych trudności powstało też w tym okresie wiele świątyń i dzieł sztuki świadczących o nieprzerwanej obecności chrześcijaństwa. Ważną rolę inspirującą wobec kultury polskiej odgrywał Katolicki Uniwersytet Lubelski. Ośrodkami kształtowania świadomości religijnej, kulturalnej i obywatelskiej były także od roku 1957

Kluby Inteligencji Katolickiej. Środowiska nielicznych tygodników i czasopism katolickich tworzyły nurt alternatywny wobec oficjalnego dziennikarstwa.

W niektórych parafiach, klasztorach i seminariach duchownych przetrwały amatorskie grupy teatralne. Rozwijał się ciekawy nurt piosenki religijnej.

Solidarność
Kościoła,
twórców
i robotników

33. W latach siedemdziesiątych Kościół w znaczący sposób przyczynił się do integracji przeciwstawianych sobie dotychczas środowisk inteligenckich i robotniczych. Powstało duszpasterstwo środowisk twórczych, współpracujące z parafiami i duszpasterstwem świata pracy.

Związek kultury narodowej i Kościoła w ostatnich dziesięcioleciach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej odzwierciedlały tygodnie kultury chrześcijańskiej, które gromadziły w świątyniach uczonych i artystów, duchownych i świeckich, wierzących i niewierzących.

Kultura polska po roku 1989

Przemiany

34. Po roku 1989 kultura polska odzyskała wolność ekspresji. Stopniowo przeprowadza się reformę szkolnictwa. Została zniesiona cenzura. Rozwija się wolny rynek wydawniczy, powstaje wiele czasopism, rozgłośni i stacji telewizyjnych. Publiczne radio i telewizja ulegają powolnym przeobrażeniom. Kształtuje się pluralizm informacyjny. W publicznych mediach elektronicznych powstały redakcje programów katolickich. Zauważalna zmiana dokonała się w sposobie prezentacji życia kościelnego, zwłaszcza pielgrzymek Jana Pawła II do Ojczyzny.

Kościół, radując się z pozytywnych przemian, nie może jednak przestać pełnić swej funkcji prorockiej. Zwraca więc uwagę na blaski i cienie aktualnej sytuacji.

Postkomunizm
kulturowy

35. Upadek muru berlińskiego nie był wcale równoznaczny z upadkiem komunizmu w sferze mentalności. Utrwalane przez prawie półwiecze wzorce kulturowe ciągle jeszcze wypełniają niemałe obszary świadomości i środowiska życiowego Polaków. Pod ich wyraźnym wpływem ciągle jeszcze pozostaje szkolnictwo, liczne organizacje młodzieżowe a także publiczne środki społecznej komunikacji.

Brak harmonii
pomiędzy
kulturą
materialną,
społeczną
i symboliczną

36. Wiele problemów kulturowych Polska dzieli wraz z cywilizacją zachodnią. Zauważa się wyraźne nastawienie na kształtowanie i podnoszenie poziomu kultury materialnej. Temu trendowi, który zawiera w sobie pewne cechy pozytywne, towarzyszy, niestety, wyraźnie obecny w Polsce kryzys przejawiający się w braku zainteresowania wartościami duchowymi.

Słowo drukowane traci nabywców i czytelników na korzyść telewizji. Fascynacja mediami elektronicznymi skazuje człowieka na jeden sposób przekazu informacji. Nauczyciele odnotowują u uczniów wszystkich typów szkół wzrastającą nieporadność w sztuce pisania i czytania.

Muzyka
rockowa

37. Muzyka rockowa jest dzisiaj jednym ze znaczących czynników kształtujących światopogląd i postawy społeczne jej miłośników. Niepokój wywołuje zazwyczaj negatywny wpływ większości tego typu muzyki na życie religijne, moralne i intelektualne osób, które utożsamiają się z formą i treściami w niej zawartymi.

„Amerykani-
zacja” kultury

38. W telewizji i radiu, a także w licznych czasopismach kobiecych i młodzieżowych maleje obecność kultury polskiej na rzecz kultury obcej, głównie amerykańskiej. Wiele programów i publikacji odznacza się płytkością treści, infantylnym przedstawianiem problemów życiowych, wulgarnością języka, pomijaniem lub wręcz

ośmieszaniem spraw związanych z życiem religijnym, jak również z istotą i życiem samego Kościoła.

39. Od 1989 roku rozwija się w Polsce przemysł pornograficzny, najczęściej powiązany z zachodnim kapitałem i rynkiem wydawniczym. Sejm uchwalił ustawę znacznie łagodzącą dotychczasowe sformułowania prawne w stosunku do pornografii. Do publicznych dyskusji na temat pornografii z reguły nie są zapraszani rodzice, wychowawcy i duszpasterze.

40. Rodzice, często dla tzw. świętego spokoju, pozostawiają swoje dzieci sam na sam z telewizją lub komputerem. Nawet ci, którzy zdają sobie sprawę z tego, że ich dzieci spędzają zbyt wiele czasu przed telewizorem, najczęściej nie wiedzą, jak zmienić tę sytuację. Decydują się więc albo na mało skuteczne metody zakazu, albo zniechęceni zajmują postawę przyzwalającą.

41. Większość opisanych zagrożeń albo wypływa z nurtu kultury masowej, albo w niej znajduje swój wyraz. Składają się na nią popularne serie telewizyjne, programy rozrywkowe i produkty filmowe nie odwołujące się do wartości wyższych, muzyka pop, *video-clipy*, komiksy, masowa powieść (kryminał, melodramat, *science fiction* itp.). Tego typu «umasowienie» powoduje niebezpieczne obniżenie poziomu kultury. W konsekwencji produkty te prowadzą do ukształtowania się mentalności uniformistycznej i do stworzenia «człowieka jednowymiarowego», który nie dostrzega w swym życiu miejsca na wartości chrześcijańskie i powszechnie uznane zasady moralne.

Trzeba jednak stwierdzić, że kultura masowa — obok licznych zagrożeń — niesie ze sobą również niekiedy pewną otwartość na transcendencję i wartości, które nie zawsze są dostrzegane w kulturze elitarnej. Kultura masowa niesie również szansę stworzenia międzyludzkiej solidarności opartej na pozytywnych wartościach i głębokich pragnieniach oraz niepokojach ludzkiego serca.

Liczne filmy z kręgu kultury masowej, chociaż najczęściej milczą o Bogu, opowiadają jednak o pragnieniu miłości i sensu życia. We współczesnych piosenkach pojawiają się też niekiedy elementy ewangeliczne: protestu przeciwko „dobrze się mającym”, apelu o miłość i o nie uleganie złu.

42. Kultura masowa znajduje odbicie w kryzysie tożsamościowym. Jego najbardziej charakterystyczne przejawy to odrzucenie istnienia prawdy, zwłaszcza w odniesieniu do norm moralnych. Łączy się z tym utrata tożsamości religijnej przejawiająca się w postawie człowieka, który jest przekonany o tym, że to on decyduje o tym, które prawdy wiary i przykazania są dla niego wiążące. Kształtuje się człowiek „zapośredniczony” przez media: „człowiek chwili”, bezkrytyczny wobec przedstawianych mu wzorców życia, myślący przede wszystkim o sprawach osobistych, głodny sukcesu, niewrażliwy na spójny system wartości i oddalający od siebie pytania ostateczne. Nastawienie konsumpcyjne wypiera zeń kontemplatywność i zdolność do wyrażania podziwu. Kardynalną cnotą takiego człowieka uczyniono tolerancję, rozumianą często jako całkowita nieingerencja w świat drugiego, totalna zgoda na to, jakim jest, oraz pozbawienie jakiegokolwiek instancji Boskiej i ludzkiej (rodzice, nauczyciele) prawa do stawiania mu wymagań. Tolerancji takiej towarzyszy wprawdzie pewna wrażliwość, ale zazwyczaj dotyczy ona nie postaw, na przykład wierności czy trwania przy drugim, lecz sytuacji jednorazowych: wypadku, śmiertelnej choroby, śmierci.

Pornografia

Problemy wychowawcze związane z odbiorem mediów elektronicznych
Kultura masowa

Człowiek „zapośredniczony” przez media

- Propaganda antykościelna 43. Liczne media uprawiają propagandę antykościelną. Pod jej wpływem ukształtował się szereg mitów: „mit Kościoła—organizacji” mającej cele wyłącznie ziemskie, mit „Kościoła bogatego”, „mit fanatyzmu religijnego Polaków”, „mit prywatności religii”, „mit Kościoła nieudolnego”.
- Antykultura 44. Nasila się działalność sekt, grup satanistycznych i organizacji o różnym stopniu utajnienia. Niektóre z nich wprowadzają do obiegu społecznych elementy o charakterze antykultury.

Kultura chrześcijańska

- Powrót Kościoła do szkół i mediów 45. Po odzyskaniu suwerenności w 1989 roku Kościół mógł powrócić na obszary, które do tej pory rezerwowało sobie ideologiczne państwo: do szpitali, więzień, wojska, a zwłaszcza do szkół i środków społecznego przekazu.
- Wydawnictwa i księgarnie katolickie 46. W atmosferze wolności szybko rozwinęły się katolickie inicjatywy wydawnicze. Wiele diecezji w Polsce dysponuje obecnie własną oficyną wydawniczą. W większych miastach powstały księgarnie katolickie. W wielu parafiach tworzone są biblioteki oraz kioski z książkami i księgarnie. Ich liczba ciągle jednak nie jest wystarczająca.
- Rozgłośnie radiowe i telewizja lokalna 47. Kościół w Polsce dysponuje licznymi rozgłośniami radiowymi o zasięgu ogólnopolskim, diecezjalnym i parafialnym, a także telewizją lokalną pod nazwą TV Niepokalanów oraz stałymi programami w telewizji publicznej.
- Prasa katolicka 48. Od ponad pół wieku Radio Watykańskie uczestniczy w wydarzeniach życia Kościoła powszechnego i polskiego dostarczając przez swoją Sekcję Polską bogaty serwis informacyjny oraz formując słuchaczy z godnie z nauczaniem Stolicy Apostolskiej.
49. W 1997 roku w Polsce pracowało 46 rozgłośni diecezjalnych na 56 częstotliwościach. Szereg diecezjalnych rozgłośni katolickich utworzyło sieć Radia Plus, które wciąż udoskonala swój przekaz i jest w fazie poszukiwania własnej tożsamości. W wielu kręgach dużą popularnością cieszy się, zwłaszcza ze względu na znaczną część programu poświęconego modlitwie i katechezie, Radio Maryja, które swoim zasięgiem wykracza także poza granice naszego kraju.
48. Wielkie zasługi dla formacji kulturalnej, moralnej i religijnej ma prasa katolicka. Do kraju dociera polska edycja „L'Osservatore Romano”, które przybliża nauczanie papieskie. Od 1993 roku działa Katolicka Agencja Informacyjna. Prasa katolicka w Polsce obejmuje ok. 300 tytułów (prasa lokalna, regionalna i ogólnopolska). W 27 diecezjach wydawane są lokalne edycje tygodników ogólnopolskich. Ponadto około 700 parafii wydaje własne pismo.
- Internet 49. Kościół w Polsce zaczyna, w niewielkim jeszcze zakresie, korzystać z możliwości informacyjnych i ewangelizacyjnych Internetu i publikacji multimedialnych. Od 1996 roku istnieje katalog zasobów chrześcijańskich „Mateusz”. W 1999 roku został uruchomiony centralny serwer katolicki „Opoka”.
- Studia dziennikarskie 50. Od kilku lat Kościół w Polsce kształci dziennikarzy w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, w Uniwersytecie Kard. Stefana Wyszyńskiego w Warszawie oraz

w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie i Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu.

51. W wielu diecezjach rozwija się duszpasterstwo twórców kultury, obejmujące również dziennikarzy prasy, radia i telewizji. Troska Kościoła w wielu środowiskach animatorów kultury i dziennikarzy zmierza do pogłębienia i rozwinięcia dotychczasowych form właściwego im duszpasterstwa. Kościół wspierają w tym zakresie katolickie stowarzyszenia zawodowe twórców, wydawców i dziennikarzy, które uzyskały akceptację Episkopatu.

Duszpasterstwo
środowisk
twórczych
i dziennikarzy

52. Na rynku księgarskim pojawiły się ostatnio publikacje, które mogą służyć pomocą w krytycznym odbiorze mediów. Rodzice, nauczyciele, duszpasterze i katecheci nie zawsze o nich wiedzą i bardzo rzadko po nie sięgają.

Publikacje przy-
gotowujące do
poprawnego od-
bioru mediów

W TROSCE O DUCHA KULTURY. ZADANIA KOŚCIOŁA

53. Podstawowy program dla działalności Kościoła w Polsce na polu kultury zakreślił w 1998 roku Jan Paweł II w przemówieniu do biskupów przybyłych *ad limina Apostolorum*: „Kościół w Polsce ma w tej dziedzinie niezwykle ważną rolę do spełnienia. Chodzi o to, aby treścią i wartościami Ewangelii przepojone zostały kategorie myślenia, kryteria ocen i normy działania człowieka. Należy dążyć do tego, aby cała kultura przeniknięta została duchem chrześcijańskim. Kultura współczesna ma do swojej dyspozycji nowe środki wyrazu i nowe możliwości techniczne. Powszechność tych środków i potęgą ich oddziaływania mają wielki wpływ na mentalność i kształtowanie postaw społeczeństwa. Należy zatem popierać ważne inicjatywy, które przyciągałyby uwagę twórców i stanowiły bodziec dla promocji ich działalności oraz rozwoju i inspirowania talentów w harmonii z chrześcijańską tożsamością narodu i jego chwalebą tradycją. Nie można szczędzić środków koniecznych do pielęgnowania tego wszystkiego, co szlachetne, wzniosłe i dobre. Potrzebny jest wspólny wysiłek zmierzający do budowania zaufania między Kościołem a ludźmi kultury oraz poszukiwania języka, którym trafi on do ich umysłów i serc, wprowadzając w sferę oddziaływania tajemnicy paschalnej Chrystusa, w zasięg owej «miłości, którą do końca umiłował» (por. J 13, 1). Uwaga Kościoła winna być skierowana również na wszystkich wiernych świeckich, którzy mają w tej dziedzinie swą specyficzną rolę do spełnienia. Polega ona na odważnej, twórczej i aktywnej obecności w miejscach, gdzie kulturę się tworzy, rozwija i ubogaca. Bardzo ważnym zadaniem jest także wychowanie społeczeństwa, a zwłaszcza młodego pokolenia do właściwego odbioru tego wszystkiego, co jest owocem kultury. «Kościół przypomina wszystkim, że kulturę odnosić należy do pełnej doskonałości osoby ludzkiej, do dobra wspólnoty i całej społeczności ludzkiej. Dlatego należy tak kształtować ducha, aby rozwijała się zdolność podziwiania, wnikania w głąb, kontemplacji i urabiania sobie sądu osobistego oraz zdolność kształcenia zmysłu religijnego, moralnego i społecznego»⁴⁴.

Program
Kościoła
w Polsce
w dziedzinie
kultury

II Synod Plenarny przyjmuje słowa Jana Pawła II jako wskazanie dróg, poprzez które Ewangelia winna docierać do serca kultury polskiej na progu trzeciego tysiąclecia. W świetle tego programu kieruje postulaty do twórców i animatorów kultury oraz określa zadania duszpasterzy i katolików świeckich.

Zadania podstawowe

Transcendentny
wymiar kultury

54. Dzięki sakramentom, duszpasterstwu, katechezie i sztuce kościelnej rozbrzmiewa w dziejach świata przesłanie o stworzeniu i Dobra Nowina o zbawieniu. Wskazując człowiekowi drogę do Boga i pełniąc funkcje sumienia krytycznego wobec kultury, Kościół pełni istotną funkcję kulturotwórczą w wielkim procesie, w którym człowiek urzeczywistnia się w wolności, otwierając się na wymiar religijny i odnajdując tożsamość dziecka Bożego.

Kształtowanie
kultury moralnej

55. Kształtowanie ducha, *cultus animi*, to przede wszystkim konsekwentne wychowanie w domu, wymagające odważnego przyjęcia takiego stylu życia, którego razem jest opieranie konkretnych decyzji według właściwej skali wartości: na prymacie „być” przed „mieć” i osoby przed rzeczą. Styl ten domaga się także uznania prawdy, że „inni ludzie nie są konkurentami, przed którymi należy się bronić, ale braćmi i siostrami, zasługującymi na solidarność i na miłość; wzbogacają nas samą swoją obecnością”⁴⁵.

Dlatego w swej pracy duszpasterskiej Kościół powinien nieustannie podkreślać wagę trudu wychowawczego rodziców wspierając ich działania od strony religijnej.

Prorodzinna
polityka
kulturowa

56. Troską duszpasterską Kościoła w Polsce powinny być objęte także te rozliczne wymiary kultury, gdzie dokonuje się kształtowanie ducha, zwłaszcza dzieci i młodzieży, poprzez dążenie do postępu moralnego i właściwego wychowywania sumień. Stąd wielka waga powinna być przykładana do tworzenia przedszkoli i szkół katolickich, świetlic, klubów sportowych, a także do organizowania katolickich programów wakacyjnych.

Ze swej strony katolicy świeccy winni zdecydowanie sprzeciwiać się wszelkim przejawom niemoralności.

Rozwój kultury
regionalnej

57. Pilnym zadaniem Kościoła w Polsce jest troska o zachowanie kultury narodowej i regionalnej. W dobie jednoczenia się Europy i propagowania kultury masowej należy dbać o czystość i piękno języka, o zachowanie zwyczajów świątecznych, o wspólny śpiew, o biblioteki i filmoteki, o chóry, zespoły muzyczne i teatry regionalne. Diecezje i parafie powinny popierać i promować twórczość miejscowych rzeźbiarzy, malarzy, poetów i literatów.

W dziele kształtowania kultury lokalnej ważne miejsce przypada katolickim rozgłośniom radiowym i czasopismom. Powinny one informować o realnych i konkretnych problemach danej społeczności, a także „wydobywać” ludzi i ich dokonania z anonimowości. Taki styl działania przyczynia się w naturalny sposób do lepszego zakorzenienia, a przez to wzrostu poczucia tożsamości i kształtowania się społeczeństwa „małych ojczyzn”. Ułatwia też twórczy, a nie wyłącznie konsumpcyjny, stosunek do kultury.

W procesie zjed-
noczeniowym
z Unią Europej-
ską

58. Kościół w Polsce powinien podkreślać potrzebę uwzględniania wymiaru duchowego i kulturowego w procesie zjednoczeniowym z Unią Europejską. Należy zwrócić uwagę — naucza Jan Paweł II — „aby ten proces nie został zredukowany tylko do aspektów czysto ekonomicznych i materialnych. Dlatego nabiera szczególnej wagi ustrzeżenie, zachowanie i rozwój tego cennego dziedzictwa duchowego, przekazywanego przez chrześcijańskich ojców współczesnej Europy. Bardzo wyraźnie powiedziałem to w homilii w Gnieźnie: «Do prawdziwego zjednoczenia kontynentu europejskiego droga jest jeszcze daleka. Nie będzie jedności Europy, dopóki nie bę-

dzie ona wspólnotą ducha. Ten najgłębszy fundament jedności przyniosło Europie i przez wieki go umacniało chrześcijaństwo ze swoją Ewangelią, ze swoim rozumieniem człowieka i wkładem w rozwój dziejów ludów i narodów» (3 VI 1997 r.).

W tej wielkiej pracy, która stoi przed jednoczącym się kontynentem, nie może zabraknąć wkładu polskich katolików. Europa potrzebuje Polski głęboko wierzącej i po chrześcijańsku kulturowo twórczej, świadomej swojej roli wyznaczonej przez Opatrzność. To, czym Polska może i powinna usłużyć Europie, jest w zasadzie identyczne z zadaniem odbudowywania wspólnoty ducha, opartej na wierności Ewangelii, we własnym domu. Nasz naród, który tak bardzo wycierpiał w przeszłości, a szczególnie w okresie II wojny światowej, ma wiele do zaoferowania Europie, przede wszystkim swoją chrześcijańską tradycję i bogate współczesne doświadczenia religijne.

Kościół w Polsce staje zatem wobec wielkich dziejowych zadań, do których spełnienia jest mu potrzebna misyjna świeżość i apostołski zapał. Trzeba znaleźć w sobie tyle siły, by nasz naród mógł skutecznie oprzeć się tym tendencjom współczesnej cywilizacji, które proponują odejście od wartości duchowych na rzecz nieograniczonej konsumpcji czy też porzucenie tradycyjnych wartości religijnych i moralnych dla kultury laickiej i etycznego relatywizmu. Polska kultura chrześcijańska, etos religijny i narodowy są cennym rezerwuarem energii, których Europa dziś potrzebuje, by zapewnić w swych granicach integralny rozwój osoby ludzkiej. W tej dziedzinie zespala się wysiłki Kościoła powszechnego i wszystkich Kościołów lokalnych Europy. Każdy winien wnieść w to wielkie dzieło swój dorobek kultury, swoją tradycję, doświadczenie, wiarę i gorliwość apostołską⁴⁶.

59. Kościół winien tworzyć wartościową kulturę jako odpowiedź na powszechne zjawisko płytkiej kultury masowej. Krzewicielami autentycznej kultury powinny stawać się najrozmaitsze stowarzyszenia, wspólnoty i grupy religijne. Ogromną rolę w tej dziedzinie ma do odegrania szkolnictwo katolickie, zwłaszcza na poziomie szkół średnich. W szkołach tych istotne znaczenie ma wprowadzanie młodzieży w rozumienie dzieł sztuki: poezji, prozy, teatru, filmu itp. oraz stwarzanie możliwości bezpośredniego obcowania z nimi. Katecheci powinni odsłaniać przed młodzieżą pierwiastki religijne zawarte w licznych dziełach sztuki, a także przygotowywać do uczestniczenia w kulturze masowej i krytycznego korzystania z mediów. „We współczesnym kontekście społecznym, naznaczonym przez dramatyczną walkę między «kulturą życia» a «kulturą śmierci», należy wykształcić w sobie silny zmysł krytyczny, pozwalający na rozeznanie prawdziwych wartości i autentycznych potrzeb⁴⁷».

60. Obowiązkiem Kościoła jest jednak również dostrzeganie wartości kultury masowej i wykorzystywanie jej w dziele ewangelizacji. Duszpasterze powinni szukać kontaktu z twórcami tego typu kultury, oddziaływać przez grupy ewangelizacyjne na młodzież gromadzącą się na koncertach rockowych, na stadionach czy w innych miejscach masowych spotkań, popierać inicjatywy, które na bazie tej kultury budzą wrażliwość i solidarność międzyludzką. Należy pamiętać o tym, że Krzyż Chrystusa obejmuje swoimi ramionami całą Ziemię i że są liczne — nieraz niewdzięczne i trudne — te areopagi, na których przychodzi głosić Ewangelię. W tym celu trzeba wyzwalać się z obcej chrześcijaństwu podejrzliwości oraz przeciwstawiać się psychozie zagrożenia, w której zanika nie tylko wiara w Boga, lecz również wiara w człowieka i w jego godność. Chrześcijanie, przez konsekwentne życie inspirowane prawdą Ewange-

Wartościowa
kultura

Dostrzeganie
wartości kultury
masowej

lii, powinni oni ukazywać współczesnym, że osoba ludzka, odkupiona krwią Chrystusa, potrafi twórczo kształtować kulturę.

Obrona
przed
antykulturą

61. Na Kościele spoczywa obowiązek przestrzegania przed antykulturą w postaci zniewolenia umysłów i serc pod pozorem postępu, a zwłaszcza w formie wymieszania wartości, ideałów i „komercji”. Przede wszystkim zaś „potrzebna jest powszechna mobilizacja sumień i wspólny wysiłek etyczny, aby wprowadzić w czyn wielką strategię obrony życia. Wszyscy razem musimy budować nową kulturę życia [...]. Pierwszym i podstawowym krokiem w kierunku tej odnowy kultury jest kształtowanie i uwrażliwianie sumienia na niewymierną i nienaruszalną wartość każdego ludzkiego życia”⁴⁸. W tym celu jest konieczne, „aby człowiek uznał swoją pierwotną i niezaprzeczalną kondycję stworzenia, które otrzymuje od Boga istnienie i życie jako dar i zadanie: tylko akceptując tę przyrodzoną zależność swojego bytu, człowiek może realizować w pełni swoje życie i wolność, a zarazem szanować dogłębnie życie i wolność każdej innej osoby. Tutaj przede wszystkim ujawnia się, że «osią każdej kultury jest postawa człowieka wobec największej tajemnicy: tajemnicy Boga». Kiedy odrzuci się Boga i żyje tak, jakby On nie istniał, albo nie szanuje się Jego przykazań, łatwo odrzuca się też lub podważa godność ludzkiej osoby i nienaruszalność jej życia”⁴⁹.

Kulturotwórcze funkcje diecezji i parafii

Zadania
duchownych

62. Na seminariach duchownych i innych uczelniach katolickich spoczywa szczególnie obowiązek wprowadzania studentów w złożoność współczesnej problematyki kulturowej. Powinny być wprowadzone systematyczne wykłady, ćwiczenia itp. na temat prawidłowego odbioru mediów.

Katolicy winni pamiętać, że powrót Kościoła na te obszary kultury narodowej, które do tej pory rezerwowało sobie państwo, wymaga przygotowania, fachowości, taktu i skromności.

Parafia
— środowisko
kulturowe

63. Parafia, oprócz swojej podstawowej funkcji duszpasterskiej, musi być środowiskiem kulturowym. Nie oznacza to konieczności podejmowania jakichś nadzwyczajnych działań: obowiązki wobec kultury spełnia ona wtedy, gdy jest miejscem wzorowego duszpasterstwa; dobrze prowadzonej katechezy, osadzonej w kulturze narodowej i w kulturze środowiska; starannie przygotowanej i pięknej liturgii, sprawowanej w zadbanej świątyni parafialnej.

Domy katolickie

64. Należy powrócić do rozwijanej przed wojną idei „domów katolickich”. W każdej wspólnocie parafialnej powinny one stanowić centra Akcji Katolickiej, a jednocześnie ośrodki kultury katolickiej. Niektóre domy parafialne (plebanie), zbudowane lub rozbudowane dla celów katechetycznych, mogłyby z powodzeniem zacząć pełnić taką funkcję po niewielkich pracach adaptacyjnych. Ich zadaniem byłoby wspieranie rodziny w wysiłkach wychowawczych, rozwijanie kultury duchowej i fizycznej młodzieży, ukazywanie miejscowej tradycji chrześcijańskiej, ożywianie działalności drużyn harcerskich, kultywowanie lokalnego folkloru, popieranie miejscowej twórczości artystycznej, współpraca z powiatowymi i gminnymi placówkami kulturalnymi.

Wydawnictwa
katolickie

65. Wydawnictwom katolickim powinno na pierwszym miejscu przyświecać pragnienie apostołstwa. Wartościowe książki religijne lub świeckie powinny być powszechnie dostępne i w miarę tanie. Świadomość działalności apostołskiej musi towarzyszyć także parafialnej czy przykościelnej dystrybucji książek.

66. Każda parafia — zwłaszcza w sytuacji, gdy wartościowa książka staje się droga — powinna prowadzić bibliotekę i czytelną parafialną, systematycznie uzupełnianą o nowe publikacje, przede wszystkim religijne.

Biblioteki
i księgarnie
parafialne

Księgarnie i kioski wydawnictw katolickich powinny znajdować się w pobliżu świątyń. Tylko w ostateczności punkty te mogą być umieszczone w ich obrębie. Należy wtedy zachować przepis kanonu mówiącego, że „w kościołach lub kaplicach nie wolno wystawiać, sprzedawać lub rozdawać książek czy innych pism, traktujących o sprawach religii lub obyczajów, jeśli nie zostały wydane za zezwoleniem kompetentnej władzy kościelnej lub nie zostały przez nią potem zaaprobowane”⁵⁰.

67. Tygodnie kultury chrześcijańskiej, organizowane w dużych ośrodkach, powinny być w różnych formach przeszczepiane na grunt dekanatów i parafii. Na przykład odpust w parafii czy sanktuarium może być nie tylko świętem religijnym, ale także świętem kultury chrześcijańskiej, przynoszącym ciekawe propozycje ubogacenia kultury osobistej i spędzenia wolnego czasu. Wypada zorganizować wtedy festyn, przedstawienie teatralne przygotowywane przez lokalny zespół, koncert chóru czy orkiestry, konkurs recytatorski czy piosenkarski, wystawę fotografii i plastyki, spotkanie z pisarzami czy artystami itp. Ważnym elementem działań kulturalnych na terenie parafii jest pogłębienie znajomości historii środowiska i regionu.

Tygodnie
kultury
chrześcijańskiej

Ochrona i konserwacja zabytków, muzea kościelne

68. Ochrona zabytków polega z jednej strony na ich inwentaryzacji, z drugiej zaś na zabezpieczeniu. Szczególna odpowiedzialność za ochronę zabytków sztuki kościelnej spoczywa na proboszczach i rektorach kościołów zabytkowych. Postanowienia ustawy państwowej o ochronie zabytków obowiązują ich w sumieniu, gdyż są wyrazem wspólnej troski obywatelskiej o ocalenie *patrimonium* narodowego tak bezlitośnie niszczonego przez wojny, pożary, wandalizm i grabieże, a także zaniedbania ze strony osób odpowiedzialnych. Żadnemu proboszczowi nie wolno wszczynać jakichkolwiek działań przy obiekcie zabytkowym bez uzyskania zgody konserwatora diecezjalnego,

Ochrona
i konserwacja
zabytków

Konserwacja wymaga kwalifikacji zawodowych i wysokiego poziomu etyki zawodowej. W seminariach duchownych, w ramach wykładów historii sztuki, należy poświęcić specjalne zajęcia poświęcone konserwacji sztuki kościelnej. Powinny być one poszerzone o wizyty w pracowniach konserwacji zabytków, aby uświadomić alumynom, jak skomplikowane i kosztowne są specjalistyczne zabiegi, które często nie byłyby konieczne, gdyby przestrzegano zasad ochrony zabytków.

69. Obiekty szczególnie cenne, a zwłaszcza wycofane z kultu, mogą być przeniesione do muzeum diecezjalnego lub wzbogacić kolekcję parafialną. Podobnie ma się rzecz z archiwami i księgozbiorami parafialnymi. Muzea i kolekcje mają na celu nie tylko zabezpieczenie zabytków, ale i specyficzne oddziaływanie duszpasterskie realizowane przez stałą ekspozycję i wystawy okresowe.

Muzea
kościelne

70. Ochronie podlega także otoczenie zabytkowych świątyń, tak zwany cmentarz przykościelny wraz z dzwonnica i drzewostanem.

Cmentarze,
kapliczki

Cmentarze są miejscami, w których w szczególny sposób wyraża się wiara w Zmartwychwstanie i specyficzna pamięć parafii. Cmentarze zabytkowe podlegają ustawowej ochronie, obejmującej układ, pomniki, drzewostan itp. Opieką należy otoczyć kalwarie, drogi krzyżowe, kaplice, figury przydrożne, a także ruiny dawnych świą-

tyń i resztki cmentarzy. W duchu ekumenicznego braterstwa podobną troską należy objąć cmentarze i pomniki innych wyznań czy narodowości.

Budownictwo sakralne, wystrój świątyń i muzyka kościelna

Budowle
sakralne

71. Kościół rozwija nieustannie sztukę przez wznoszenie nowych świątyń i innych obiektów związanych ze swoją działalnością. Należy przy tym pamiętać, aby w budownictwie sakralnym unikać przejmowania wzorów obcych, nie liczących się z rodzimymi tradycjami religijnymi, uwarunkowaniami krajobrazowymi, urbanistycznymi i regionalnymi.

Projekt świątyni jest dziełem twórcy i po zatwierdzeniu przez władze kościelne i terytorialne nie powinien być zmieniany przez inwestora.

Kościół, popierając wolność ekspresji twórczej i akceptując wszystkie style⁵¹, pragnie jednak, aby dzieła sztuki sakralnej były „znakami i symbolami najwyższych spraw”⁵². Dotyczy to ukształtowania wnętrza i całego wystroju świątyni. Najważniejsze powinny być ołtarz ofiary eucharystycznej, symbolizujący samego Chrystusa oraz tabernakulum. W wystroju świątyni należy przestrzegać zasady sformułowanej przez „Konstytucję o liturgii”: szlachetnej prostoty i wysokiego poziomu artystycznego, które ważniejsze są od przepychu kosztownych tworzyw⁵³. Synod zachęca, aby wprowadzać charakterystyczne dla polskich tradycji i uwarunkowań regionalnych motywy i materiały. Współpraca z twórcami ludowymi może wnieść wiele odświeżających elementów do wystroju współczesnych świątyń.

Program
ikonograficzny

72. Synod Plenarny zaleca przestrzeganie w wystroju nowych kościołów przemysłanego programu ikonograficznego⁵⁴. Stanowczo trzeba zerwać ze zwyczajem tandetnych dekoracji okolicznościowych, wykonywanych z nieodpowiednich tworzyw. Nie licują z charakterem wnętrza kościelnego transparenty, gabloty i plansze. Należy też pamiętać, że czystość i porządek świątyni jest znakiem wiary i kultury miejscowej wspólnoty.

Muzyka
kościelna

73. Śpiew gregoriański czy wielka muzyka polifoniczna związana z liturgią, a zwłaszcza msze, nieszpory czy oratoria, nie powinny być wykonywane tylko w salach koncertowych. Należy pamiętać, że tworzono je dla kultu Bożego sprawowanego w świątyniach i przede wszystkim w nich są one na właściwym miejscu.

Jest rzeczą wskazaną, aby koncerty organowe łączyć z krótką liturgią słowa Bożego, a przynajmniej z odczytaniem wybranego tekstu biblijnego czy poezji religijnej.

Poziom wykonawstwa muzyki kościelnej zależy przede wszystkim od organistów, od ich osobistej kultury muzycznej. Należy rozwijać szkolnictwo, także wyższe, kształcące organistów. Obowiązkiem odpowiednich referentów kurii diecezjalnych jest organizowanie rekolekcji i kursów dokształcających, służących podnoszeniu kwalifikacji muzyków kościelnych. Organiści, wraz z duchowieństwem parafialnym i katechetami, są szczególnie powołani do uczenia śpiewu w kościele oraz do organizowania chórów i zespołów parafialnych.

Turystyka i sport

Turystyka

74. Turystyka stała się w naszych czasach zjawiskiem powszechnym. Powiększa ona obszary ludzkiej wrażliwości, otwiera nowe horyzonty, może być poglądowną lek-

cją braterstwa i solidarności. Należy przypominać katolikom, że podróże i wycieczki powinny być dla nich okazją do przeżycia powszechności Kościoła.

Rektorzy zabytkowych świątyń powinni zadbać o uświadomienie zwiedzającym, że zabytki sakralne nie są muzeami, lecz miejscami kultu Boga, Jego «mieszkańcem z ludźmi». Zwiedzając świątynie nie tylko uczymy się historii naszego Kościoła; mamy także sposobność skupienia się, modlitwy i adoracji Najświętszego Sakramentu. W ten sposób urlop, podróż, wycieczka może stać się dla człowieka wierzącego pielgrzymką.

75. Sport rozwija ciało i ducha, uczy rycerskości (zasada *fair play*), dzielności, wytrwałości, aktywnego stosunku do życia, umiejętności zwycięzania i przegrywania. Należy więc dostrzegać walory etyczne sportu i stwarzać w miarę możliwości warunki do jego uprawiania.

Nie można jednak zapominać, że sport nie jest celem sam w sobie, lecz elementem ludzkiego rozwoju. Kościół sprzeciwia się jego upolitycznieniu, komercjalizacji, a także swoistej rytualizacji widowisk sportowych przez nadawanie im cech kultowych.

W ramach popierania sportu o charakterze rekreacyjnym zaleca się organizowanie przy parafiach klubów sportowych, tworzenie boisk i sal.

Wobec świeckich środków społecznego przekazu

76. Podstawą zaufania społecznego i jedności narodu w dziele reformy państwa jest szczerść, uczciwość i wiarygodność sił politycznych i wpływowych środowisk społeczno-ekonomicznych. Nie odbuduje się narodu suwerennych serc i umysłów, nie przeprowadzi reform, które pozwolą mu zająć stosowne miejsce w rodzinie narodów, jeśli obywatele nie będą wszechstronnie informowani, jeśli w mediach nie będzie toczyła się autentyczna debata nad historią i teraźniejszością, nad stanem rodziny, oświaty, ekonomii itp., jeśli zabraknie moralnej presji autorytetów, aby wszelki przekaz wiernie odzwierciedlał prawdziwy obraz rzeczy i spraw. Dlatego tak ważne jest, aby wszyscy Polacy mieli dostęp do mediów i aby czerpali z nich prawdę, wzo-ry dobra i piękno. Szczególnie w tym czasie, gdy formuje się życie demokratyczne, nie wolno nikomu, żadnej sile politycznej i żadnemu wpływowemu ośrodkowi ekonomicznemu, monopolizować mediów, podporządkowywać ich korzyściom własnym i własnych ugrupowań. Należy pamiętać, że miłość do ubogich obejmuje „nie tylko [ich] ubóstwo materialne, lecz również liczne formy ubóstwa kulturowego i religijnego”⁵⁵. Trzeba bronić Polaków przed zubożeniem sumień, martwością serc i oziępieniem umysłów.

Synod przypomina również siłom politycznym, że prawo Kościoła do uczestnictwa w społecznym przekazie nie jest niczyją łaską czy koncesją, ale zawiera się w prawie do wolności religijnej, którego nie można ograniczać do wolności kultu⁵⁶.

77. Synod Plenarny Kościoła w Polsce wzywa wszystkich odpowiedzialnych za media, zwłaszcza elektroniczne, do refleksji nad pytaniami, które stawia Papięska Rada do spraw Środków Społecznego Przekazu: Jak w systemie wolnej konkurencji, służącej zdobywaniu popularności zapobiegać naciskom wywieranym przez opinię publiczną, aby środki społecznego przekazu nie podsycaly i nie rozwijały mniej szlachetnych i niezbyt godziwych skłonności ludzkiej natury? Jak przeszkodzić koncentrowa-

Kultura
fizyczna

Problem
prawdy

Wezwanie
do rachunku
sumienia odpo-
wiedzialnych
za media

niu tych środków w ręku nielicznych do tego stopnia, że stłumiony zostaje prawdziwy dialog życia społecznego? W jaki sposób ich używać, aby przekaz dokonywany przy ich zastosowaniu — przede wszystkim za pośrednictwem obrazu — nie szkodził relacjom między osobami? Co można uczynić, aby człowiek nie przestawał interesować się obowiązkami życia codziennego zważywszy, że często media pobudzają do ucieczki od rzeczywistości w świat marzeń? Jak przeciwstawić się ludzkiej skłonności do popadania w lenistwo i bierność duchową? Wreszcie, jak przeszkodzić temu, by ciągła aktywność sfery uczuciowej nie szkodziła sprawnościom duchowym i umysłowym?⁵⁷

Apel o etykę
dziennikarską

78. Drugi Synod Plenarny przyłącza się do apelu Jana Pawła II, skierowanego do dziennikarzy: „Pracujący w dziedzinie środków przekazu, wzywam Was, byście nie przedstawiali człowieka w sposób okaleczony i zniekształcony, człowieka zamkniętego na prawdziwie ludzkie wartości!

Byście dawali miejsce temu, co transcendentne, temu, co czyni człowieka bardziej człowiekiem!

Byście nie drwili z wartości religijnych, nie pomijali ich, nie interpretowali na podstawie ideologicznych schematów!

Byście przekazywali Wasze informacje opierając się na kryteriach prawdy i sprawiedliwości, i poczuli się do obowiązku sprostowania i naprawienia błędu, gdy zdarzy się Wam go popełnić!

Byście nie szerzyli zepsucia w społeczeństwie, a szczególnie wśród młodzieży, przez pokazywanie z upodobaniem i natarczywością obrazów zła, przemocy, upadku moralnego, poprzez ideologiczne manipulowanie i sianie niezgody!”⁵⁸

Formacja
do dojrzałego
korzystania
z mediów

79. Niezbędne jest skoordynowane działanie rodziny, Kościoła, szkoły, rozmaitych grup i stowarzyszeń oraz samych środków przekazu w celu pokazania, że źródło niektórych problemów indywidualnych i społecznych tkwi w tym, iż miejsce więzi międzyludzkich zajmuje kontakt ze środkami przekazu oraz silne przywiązanie emocjonalne do ich fikcyjnych bohaterów; że środki przekazu nie mogą zastąpić osobistego kontaktu i relacji między członkami rodziny czy przyjaciółmi; że media nie są tylko olbrzymim instrumentem informowania, ale w jakimś sensie usiłują również kreować świat.

Czytelnicy, radiosłuchacze i widzowie powinni też nauczyć się rozróżniać, z jakim rodzajem mediów mają do czynienia, przyjmować ich przekaz w sposób rozważny i krytyczny oraz wyrażać dezaprobatę wobec tego, co budzi zastrzeżenia natury moralnej, zwłaszcza wobec propagowania przemocy i pornografii. Poprzez różne stowarzyszenia, odbiorcy winni przekazywać swoje opinie dziennikarzom i dysponentom mediów⁵⁹.

Synod Plenarny ostrzega, że produkowanie filmów i czasopism o treściach brutalnych i pornograficznych, a także sam udział w produkcji, jest zawsze grzechem ciężkim. Ponoszą wielką odpowiedzialność moralną również ci wszyscy, którzy wystawiają tego rodzaju wytwory na widok publiczny w sklepach, stacjach paliw, kioskach, wypożyczalniach kaset itp.

Wychowanie
do właściwego
odbioru mediów
w rodzinie

80. Na rodzicach spoczywa poważny obowiązek wychowania dzieci i młodzieży do krytycznego i odpowiedzialnego korzystania ze środków społecznego przekazu. Rodzice powinni własnym przykładem uczyć odpowiedzialnego korzystania z mediów. Dobrze jest też wspólnie z dziećmi oglądać wybrane programy, a następnie rozmawiać na ich temat.

Szczególną uwagę należy zwrócić w rodzinie na gry komputerowe i inne media „obrazów pozornych”. Rodzice, którzy zakupują je w celu zapewnienia rozrywki lub pomocy dziecku w nauce, powinni pamiętać o konieczności wychowania go do umiaru w korzystaniu z nich: gdy zanika dystans między rzeczywistością a wyobrażeniem, ginie poczucie odpowiedzialności.

81. Głównym celem edukacji szkolnej w zakresie mediów powinno być wypracowanie zdolności analizowania oraz krytycznego spojrzenia na przekaz. Edukacja ta winna również pomagać osiągać „dystans krytyczny” w stosunku do mediów przez tworzenie świadomości różnicy pomiędzy obrazem a rzeczywistością, uczenie „języka” mediów, a także zaznajamianie z systemem produkcji i prawami ekonomicznymi, które rządzą środkami społecznego komunikowania.

Wychowanie
szkolne
do właściwego
odbioru mediów

82. Media katolickie powinny rozwijać rubryki poświęcone telewizji i świeckim czasopismom dla dzieci i młodzieży, grom komputerowym oraz cieszącym się popularnością stronom WWW. Na łamach czasopism i w audycjach rozgłośni katolickich należy ukazywać rodzicom sposoby dialogu z dziećmi na temat ulubionych programów telewizyjnych, wyjaśniać, jak konstruuje się obraz telewizyjny, jak oddziałują na psychikę rozmaite programy, a także jakie skutki powoduje długotrwałe i nieprzemyślane oglądanie telewizji, oddawanie się grom komputerowym i żeglowanie po Internecie⁶⁰.

Pomoc mediów
chrześcijańskich

83. Osoby duchowne i konsekrowane Synod wzywa do zachowania umiaru w korzystaniu z mediów i przypomina im przepis Kodeksu Prawa Kanonicznego: „W korzystaniu ze środków społecznego przekazu należy zachować konieczne rezerwy i unikać tego, co przynosi szkodę własnemu powołaniu i stanowi zagrożenie dla czystości osoby konsekrowanej”⁶¹.

Obowiązki
duchownych

Wobec mediów katolickich

84. Synod wzywa do możliwie szybkiego opracowania sposobu modelu mediów katolickich, działających w Polsce w warunkach wolnego społeczeństwa. Prace te należy poprzedzić publiczną dyskusją na temat najważniejszych zadań katolickich środków społecznego przekazu, ich sposobów funkcjonowania, relacji do władz kościelnych.

Konieczność
wypracowania
modelu mediów

85. Kapłani i wierni winni sobie coraz bardziej uświadamiać, że w dzisiejszych czasach cały Kościół, a w szczególności Kościół diecezjalny, w posłudze duszpasterskiej i katechetycznej musi posługiwać się własną prasą, rozgłośnią radiową, Internetem itp. W związku z tym rodzi się nowy obowiązek wspólnot i poszczególnych wiernych — obowiązek materialnego utrzymania kościelnych środków społecznego komunikowania.

Obowiązek
wsparcia
materialnego

Dzień Środków Społecznego Przekazu, obchodzony w Polsce w trzecią niedzielę września, powinien być wykorzystany do promocji katolickiej prasy i książki, a także diecezjalnej rozgłośni radiowej.

86. W obliczu postępującej „cywilizacji obrazu” należy promować słowo drukowane, podkreślając jego niezastąpioną rolę w rozwoju moralnym i umysłowym osoby ludzkiej. Jan Paweł II naucza na ten temat: „Zadaniem Kościoła — duszpasterzy i wiernych świeckich — jest zdecydowane popieranie rozwoju prasy katolickiej i powiększanie zasięgu jej oddziaływania, jak również zachęcanie do jej czytania w celu pogłębiania znajomości prawd wiary, nauki Kościoła oraz kultury religijnej”⁶². Dla

Prasa
katolicka

tego troska o rozwój czytelnictwa prasy katolickiej powinna być ważnym zadaniem posługi duszpasterskiej w każdej parafii. Duszpasterze z życzliwością winni się odnosić do inicjatyw zmierzających do założenia pisma parafialnego.

Synod wzywa cały Kościół w Polsce do refleksji nad możliwościami wydawania ogólnopolskiego dziennika katolickiego.

Obowiązki odpowiedzialnych za czasopisma katolickie

87. Czasopisma katolickie winny zachowywać nie tylko poziom merytoryczny, lecz także wysoki poziom warsztatowy i redaktorski. Powinny być miejscem szerzenia prawdy, chrześcijańskiego optymizmu, postawy miłości oraz prowadzenia interesującego dialogu na tematy wychowawcze, uczenia modlitwy i zwyczajów katolickich, ukazywania sposobów osiągania świętości w świecie, proponowania ciekawych wzorów życiowych dla dzieci i młodzieży, prezentowania możliwości godziwej rozrywki i odpoczynku itp.

Zadania rozgłośni katolickich

88. Rozgłosnie katolickie powinny wyróżniać się tym, że w coraz bardziej zsekularyzowanym świecie będą budziły podstawowe pytania egzystencjalne, poruszały sumienia i otwierały przestrzeń świętości. Dlatego mają one obowiązek przedstawiania całościowego nauczania Ewangelii i Kościoła także wtedy, gdy czerpią środki finansowe z nadawania świeckiej reklamy.

Rozgłosnie katolickie, podobnie jak inne kościelne środki przekazu, muszą służyć dobru wspólnemu, to znaczy wspierać prawo wszystkich do informacji i być głosem wiarygodnym, nie uwikłanym w niczyje interesy, zarówno polityczne, jak i ekonomiczne. Zadania te są niezwykle trudne i odpowiedzialne. Podolają im tylko dziennikarze o głębokiej wierze, którzy dbają o życie duchowe oraz systematycznie podnoszą poziom wiedzy religijnej i warsztatu dziennikarskiego.

Asystent kościelny

89. Każde zarejestrowane czasopismo, rozgłosnia radiowa, stacja winny mieć asystenta kościelnego, ustanowionego przez miejscowego biskupa.

Wykorzystanie Internetu

90. Internet stanowi ogromną pomoc w docieraniu do różnego rodzaju informacji. Dlatego, chociaż słusznie Kościół krytykuje „zaśmiecanie” Internetu, winno się także dostrzegać wielkie możliwości tego medium i wykorzystywać je w celu szerzenia Dobrej Nowiny. Należy zatem dbać m.in. o zakładanie i odnawianie katolickich stron WWW.

Twórcy kultury, wychowawcy, naukowcy i ludzie pióra, doświadczać swoistej transcendencji prawdy, piękna i dobra, stają się naturalnymi sługami tajemnicy Boga, której winni być wierni. Ten wymóg wierności — stwierdza Jan Paweł II — sprawia, że jako nauczyciele i artyści, „bez względu na przekonania, są powołani do tego, by pełnić funkcję sumienia krytycznego wobec tego wszystkiego, co człowieczeństwu zagraża lub go pomniejsza”⁶³. W ten sposób służba prawdzie, dobru i pięknemu, której można oczekiwać od ludzi nauki i kultury, spotyka się z posługą, jaką wobec sumień ludzkich pełni Kościół. Synod Plenarny zaprasza zarówno ludzi Kościoła, jak i twórców kultury, do ciągłego pogłębiania tego spotkania i przymierza. Jego najwyższym celem niech będzie duchowe i moralne odrodzenie społeczeństwa polskiego do prawdy i piękna, „bo piękno na to jest, by zachwycało, do pracy — praca, by się zmartwychwstało” (C. K. Norwid).

Przypisy:

- ¹ Jan Paweł II, Przemówienie do III grupy biskupów polskich *ad limina*, 14 II 1998, 3.
- ² Por. Jan Paweł II, Przemówienie do intelektualistów, Coimbra, 15 V 1982 r.
- ³ Por. Jan Paweł II, Przemówienie w siedzibie UNESCO, 2 VI 1980, 12.
- ⁴ *Tamże*, 7.
- ⁵ Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym*, 53.
- ⁶ Jan Paweł II, enc. *Fides et ratio*, 71.
- ⁷ *Tamże*.
- ⁸ Jan Paweł II, enc. *Centesimus annus*, 24.
- ⁹ Jan Paweł II, Przemówienie w siedzibie UNESCO, 2 VI 1980, 12.
- ¹⁰ Jan Paweł II, I Pielgrzymka do Ojczyzny, Homilia w czasie Mszy św. odprawionej na Wzgórzu Lecha, Gniezno, 3 VI 1979 r., por. Jan Paweł II, Przemówienie w siedzibie UNESCO, 2 VI 1980, 14.
- ¹¹ Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele*, 59.
- ¹² *Tamże*, 60.
- ¹³ *Tamże*, 61.
- ¹⁴ Jan Paweł II, Przemówienie w siedzibie UNESCO, 2 VI 1980, 13.
- ¹⁵ Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym*, 61.
- ¹⁶ Por. *tamże*, 56.
- ¹⁷ Jan Paweł II, enc. *Fides et ratio*, 71.
- ¹⁸ Por. *tamże*, 47.
- ¹⁹ Por. *tamże*, 91.
- ²⁰ *Tamże*, 46.
- ²¹ Por. Jan Paweł II, enc. *Evangelium vitae*, 95.
- ²² Jan Paweł II, enc. *Fides et ratio*, 70.
- ²³ *Tamże*, 71.
- ²⁴ Jan Paweł II, Przemówienie do III grupy biskupów polskich *ad limina*, 14 II 1998, 3.
- ²⁵ Jan Paweł II, *adhort. Christifideles laici* 44; Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele*, 58.
- ²⁶ Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele*, 58.
- ²⁷ Jan Paweł II, Przemówienie do uczestników kongresu włoskich organizacji zajmujących się kulturą, Rzym, 16 I 1982 r., 2.
- ²⁸ Jan Paweł II, Homilia dla artystów, Rzym, 18 II 1984 r.
- ²⁹ Papieska Rada do spraw Społecznego Przekazu Instrukcja duszpasterska o przekazywaniu społecznym, *Aetatis novae*, 4.
- ³⁰ Por. Papieska Rada do spraw Społecznego Przekazu, Instrukcja pastoralna *Communio et progressio*, 34.
- ³¹ Jan Paweł II, Przemówienie do III grupy biskupów polskich *ad limina*, 1998, 5.
- ³² Jan Paweł II, IV Pielgrzymka do Ojczyzny, Przemówienie podczas spotkania z przedstawicielami polskiego laikatu w konkatedrze św. Jakuba w Olsztynie, 6 VI 1991 r.
- ³³ Jan Paweł II, *adhort. Christifideles laici*, 44.
- ³⁴ *Tamże*.
- ³⁵ *Tamże*.
- ³⁶ UNDA — WACC — EUROPE, Memorandum do zwierzchników Kościołów chrześcijańskich w Europie *Kształcenie umiejętności prawidłowego odbioru audiowizualnych środków przekazu palącą potrzebą edukacji społecznej i duszpasterskiej*, 1994, I A.

- ³⁷ Por. Jan Paweł II, Orędzie «Telewizja w rodzinie» na XXVIII światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu.
- ³⁸ Por. Papieska Rada do spraw Środków Społecznego Przekazu, Instrukcja pastoralna *Communio et progressio*, 53.
- ³⁹ Por. *tamże*, 43.
- ⁴⁰ *Tamże*, 103.
- ⁴¹ *Tamże*, 104.
- ⁴² Papieska Rada do spraw Środków Społecznego Przekazu, Instrukcja pastoralna *Communio et progressio*, 52.
- ⁴³ Jan Paweł II, Przemówienie w siedzibie UNESCO, 2 VI 1980 r., 16.
- ⁴⁴ Jan Paweł II, Przemówienie do III grupy biskupów polskich *ad limina*, 14 II 1998, 3; cyt. z: Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym*, 59.
- ⁴⁵ Jan Paweł II, enc. *Evangelium vitae*, 98.
- ⁴⁶ Jan Paweł II, Przemówienie do III grupy biskupów polskich *ad limina*, 14 II 1998, 4.
- ⁴⁷ Jan Paweł II, enc. *Evangelium vitae*, 95.
- ⁴⁸ *Tamże*, 96.
- ⁴⁹ *Tamże*.
- ⁵⁰ *KPK*, kan. 827 § 4.
- ⁵¹ Sobór Watykański II, *Konstytucja o liturgii świętej*, 123.
- ⁵² *Tamże*, 122.
- ⁵³ *Tamże*, 124.
- ⁵⁴ *Tamże*, 124 i 125.
- ⁵⁵ Por. *KKK* 2444.
- ⁵⁶ Por. Papieska Rada do spraw Środków Społecznego Przekazu, Instrukcja duszpasterska o przekazie społecznym *Aetatis novae*, 15.
- ⁵⁷ Papieska Rada do spraw Środków Społecznego Przekazu, Instrukcja pastoralna *Communio et progressio*, 21.
- ⁵⁸ Jan Paweł II, Orędzie na XVIII Dzień Środków Społecznego Przekazu.
- ⁵⁹ Por. *tamże*.
- ⁶⁰ *Tamże*, II C.
- ⁶¹ *KPK*, 666.
- ⁶² Por. Jan Paweł II, Przemówienie do III grupy biskupów polskich *ad limina*, 14 II 1998, 5.
- ⁶³ Jan Paweł II, V Pielgrzymka do Ojczyzny, Przemówienie wygłoszone z okazji sześćsetcia Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 8 VI 1997 r.